◆ डा॰ निलिम्प त्रिपाठी, दिल्ली

बलीयसी भवितव्यता

दक्षिणभारते काञ्चीनगरे कश्चन विशालः यज्ञः समायोजितः आसीत् । तस्य प्रवेशद्वारे एकदा कश्चन पारावतः म्लानमुखः अतिष्ठत् । यज्ञे भागं ग्रहीतुं श्रीविष्णुना समम् आगतः तन्निकटवर्ती पक्षिराजः गरुडः तं दृष्ट्वा अपृच्छत् - ''भोः पारावत ! भवतः मुखस्य म्लानतायाः किं कारणम् ?'' इति ।

पारावतः कथितवान् - ''मृत्युदेवता यमराजः किञ्चित् पूर्वम् अत्र यज्ञसभां प्रविशन् ममोपरि वक्रतया दृष्टिपातम् अकरोत् । अतः अद्य मम मृत्युः सुनिश्चितः इति प्रतिभाति'' इति ।

तदा सरलहृदयेन गरुडेन निगदितं - ''चिन्ता मास्तु । अहं ध्वनिगत्या कतिपयैः एव क्षणैः भवन्तं पारेसहस्त्रयोजनं नीत्वा देवतात्मनः सुमेरुपर्वतस्य कन्दरां प्रापय्य सुरक्षितं करिष्यामि'' इति ।

इदं श्रुत्वा कपोतः प्रसन्नमुखः अभवत् । सः उत्फुल्लनयनः सन् मौनेन स्वसम्मतिं सूचितवान् । अनन्तरं तं स्वपृष्ठम् आरोप्य गरुडः सुदूरवर्तिनः स्वर्णिमशिखर-मण्डितस्य सुमेरुवर्पतस्य गहनाम् अन्तरालकन्दरां प्रापय्य प्रत्यागतः ।

यज्ञसभातः निष्क्रामन् यमराजः सहजरूपेण द्वारे स्थितं गरुडं पृष्टवान् - ''भोः गरुड ! कश्चन कपोतः स्थितः आसीत् अत्र । इदानीं सः कुत्र गतः ?'' इति ।

स्मितमुखः गरुडः अवदत् - ''भवदीयजिज्ञासायाः कारणं किमस्ति ? किम् अधुनैव भवान् तं हन्तुकामः अस्ति ?'' इति ।

तदा यमराजः अवदत् - ''विधिना पूर्वमेव निर्णीतम् अस्ति - एतस्मिन् एव क्षणे तस्य मरणं सम्भवेत् इति । एतत् तस्य भालपट्टे अङ्कितं विलोक्य मम मनसि काचित् आश्चर्यपूर्णा जिज्ञासा समजायत । अतः पृष्टं मया'' इति ।

वैनतेयः पुनः अपृच्छत् - ''कीदृशी जिज्ञासा भवतः ?'' इति ।

तदा यमः अवदत् - ''तस्य मृत्युः कतिपयक्षणानन्तरं पारेसहस्त्रयोजनं गहनतमासु सुमेरुकन्दरासु एकेन बिडालेन सम्पादनीयः अस्ति । स च कपोतः अत्र काञ्चीपुरे तिष्ठन् आसीत् । कथमिदं सम्भवेत्, यतः महता वेगेन उत्पत्य अपि पारावतः तावद्दूरं गन्तुं समर्थो न भवेत् इति चिन्ता आसीत् मम ।''

पक्षिराजो गरुडः यमस्य कथनं श्रुत्वा दीर्घं निःश्वस्य अवदत् - ''हा हन्त ! भगवन् मृत्युदेव ! बलीयसी भवितव्यता भवति । मृत्युदेवस्य भवतः कुटिल-कटाक्षेभ्यः रक्षितुं स्ववेगदर्पेण अहमेव तं दीनं कतिपय-क्षणेभ्यः प्राक् परमसुदूरवर्तिनीं सुमेरुकन्दरां प्रापितवान् अस्मि । भवतः सङ्कल्पं विफलीकर्तुम् इच्छता मया परोक्षतया भवतः एव साहाय्यं कृतम् । सः तपस्वी पारावतः दुष्टेन बिडालेन निहतः अस्ति एतावता'' इति ।

पार्श्वस्थं महिषम् आरोहन् यमदेवः अवदत् -

बलीयसीयं भवितव्यता सखे
स्वकार्यहेतोश्चिनुते सहायकम्

■